

УДК 338.31.4:[656.23:656.225]

Г.П. Сенік, аспірант

Державний економіко-технологічний університет транспорту, м. Київ, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРИНЦИПИ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ВІД ВАНТАЖНИХ ЗАЛІЗНИЧНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

А.П. Сенік, аспірант

Государственный экономико-технологический университет транспорта, г. Киев, Украина

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ЭФФЕКТИВНОГО ФОРМИРОВАНИЯ ДОХОДОВ ОТ ГРУЗОВЫХ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ ПЕРЕВОЗОК

Hanna Senyuk, PhD student

State Economy and Technology University of Transport, Kyiv, Ukraine

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF EFFECTIVE FORMATION OF INCOMES FROM FREIGHT RAIL

Обґрунтовано організаційно-економічні принципи ефективного формування доходів від вантажних залізничних перевезень, що встановлюють основні системоутворюючі зв'язки та елементи фінансової моделі галузі. Ці принципи є основою побудови ефективного механізму формування доходів від вантажних залізничних перевезень.

Ключові слова: дохід, принципи, механізм, вантажні перевезення, ефективність.

Обоснованы организационно-экономические принципы эффективного формирования доходов от грузовых железнодорожных перевозок, устанавливающие основные системообразующие связи и элементы финансовой модели отрасли. Данные принципы являются основой построения эффективного механизма формирования доходов от грузовых железнодорожных перевозок.

Ключевые слова: доход, принципы, механизм, грузовые перевозки, эффективность.

The article substantiated the organizational and economic the principles of effective of formation of incomes from freight rail, what establishing the basic systemically connections and elements of the financial industry model. These principles are the foundation constructing an effective mechanism for formation of incomes from freight rail.

Key words: income, principles, mechanism, freight transportation, efficiency.

Постановка проблеми. На сьогодні пріоритетність категорії «дохід» для залізничного транспорту пояснюється, насамперед, об'єктивною необхідністю отримання доходів у достатньому розмірі, що забезпечить не лише покриття поточних витрат по введенню виробничої та фінансово-господарської діяльності, але й утворення прибутку для розширеного відтворення та задоволення потреб як споживача транспортних послуг, так і перевізника-залізницю. Доходи, як самостійна категорія, порівняно з прибутком – первинні, а звідси впливає необхідність у забезпеченні ефективного механізму формування доходів, який повинен ґрунтуватись на певній системі принципів – методичній базі для побудови ефективного механізму формування доходів від вантажних залізничних перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання щодо формування та використання доходів розглянуті у працях таких економістів: В.В. Полянко [1], С.В. Юшко [2], А.М. Кравцова [3] та багато інших. У той же час проблемам формування доходів на залізничному транспорті присвячені праці М.В. Макаренка, Н.С. Соколовської [4-5], Н.М. Колесникової [6], Н.І. Богомолової [7], М.Г. Белінської [8], російських учених – О.С. Дегтярьової [9], С.Л. Шатрова [10] та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте слід зазначити, що у більшості наукових публікацій відсутнє єдине розуміння сутності, змісту та механізму формування доходів. Це завдання актуальне у зв'язку з демонополізацією галузі, у процесі чого відкриваються широкі можливості вибору альтернативних варіантів функціонування нових господарських одиниць, методичного забезпечення ефективного формування доходів від видів економічної діяльності.

Метою статті є дослідження та обґрунтування принципів ефективного формування доходів від вантажних залізничних перевезень як важливого елементу побудови ефективного механізму формування доходів залізниць країни.

Виклад основного матеріалу. Динаміка причинно-наслідкової обумовленості руху, зміни та розвитку вантажних залізничних перевезень передбачає гетерогенність сум отриманих доходів від них. Неоднорідність зв'язку між процесом перевезення та процесом формування доходів від них, невирішеність суперечностей, що пронизують ці обидва процеси вимагають обґрунтування та апробування методології принципів ефективного формування доходів від вантажних залізничних перевезень.

В умовах демонополізації галузі сферу вантажних залізничних перевезень планується остаточно виокремити в частині управління в окремий вид діяльності залізничного транспорту. Принципово нові умови формування та функціонування цього виду діяльності призводить до нових основ процесу формування доходів від них. Це пов'язано, насамперед, з появою різноманітних економічних суб'єктів ринку вантажних перевезень, що призводить до більш детального дослідження та розроблення принципів формування доходів, що є основою функціонування адаптованого ефективного механізму формування доходів від вантажних залізничних перевезень.

Для теоретичного узагальнення закономірностей розвитку механізму ефективного формування доходів від вантажних залізничних перевезень постає необхідність у виділенні обов'язкових для всіх учасників цього процесу правил та умов, що забезпечують кожен з етапів цього процесу. Методологічне забезпечення вихідних положень для побудови ефективного механізму формування доходів від вантажних залізничних перевезень – завдання, яке має принципове значення для галузі, яка перебуває на стадії демонополізації. Не маючи шаблону (еталона) ідеального механізму формування доходів, сконструйованого з використанням спеціально розроблених вимог (правил), неможливо встановити, наскільки ефективним є діючий механізм формування доходів від вантажних залізничних перевезень.

Сукупність принципів формування доходів може бути представлена у вигляді системи, цілісність якої обумовлена генезисом складових елементів. Подальше завдання цього дослідження полягає не стільки в тім, щоб обґрунтувати нові принципи формування доходів, скільки в тому, щоб більш чітко їх структурувати та продемонструвати, за яких умов вони можуть бути використанні для вирішення методичних та практичних питань процесу ефективного формування доходів від вантажних залізничних перевезень. Механізм формування доходів від вантажних залізничних перевезень повинен базуватись на принципах, а саме на організаційно-економічних, які забезпечать ефективне формування доходів від вантажних залізничних перевезень за допомогою врахування організаційних та економічних особливостей вантажних перевезень.

Отже, організаційно-економічні принципи ефективного формування доходів від вантажних перевезень – це сукупність положень та вимог, на основі яких відбувається процес мобілізації доходів від вантажних залізничних перевезень, що опирається на дію об'єктивних економічних законів та враховує особливості транспортного виробництва в умовах трансформації економічних відносин у галузі.

Практичне значення цієї проблеми полягає в тому, що формування доходів, засноване на зазначених принципах, передбачає ефективне управління фінансовими результатами галузі в умовах демонополізації. Так, реформування галузі передбачає розвиток конкуренції в сегменті вантажних залізничних перевезень, цьому сприятиме поява нових учасників перевізного процесу: національний перевізник (залізниця) та приватні перевізники (оператори). З появою та розвитком приватних перевізників загострюється суперечність у процесі формування доходів від цього виду діяльності. В результаті отримаємо нерівні умови бізнесу. Приватні перевізники зацікавлені лише у «вигідних маршрутах», по яким перевозився б дорогий вантаж, а все інше будуть перевозити національні перевізники. Так, приватний перевізник має можливість ціну знижувати, тим

самим приваблюючи клієнтів, а національному перевізнику залишається перевозити вантаж за тарифами, які регулюються державою. З цього випливає, що приватні перевізники можуть втручатись у процес формування своїх доходів, не дотримуючись жодних принципів. З вищезазначеного виходить, що принципи ефективного формування доходів від вантажних залізничних перевезень національного перевізника «мають містити наукові передбачення про те, що їх дотримання пов'язане з деякими позитивними, а ігнорування – негативними наслідками. Інакше їх просто немає сенсу встановлювати і дотримуватися» [11]. Так, І.В. Гете справедливо зазначив: «будь-якого роду безпринципна діяльність призводить до банкрутства» [12].

Звідси, забезпечення ефективного формування доходів від вантажних залізничних перевезень може бути досягнуто з урахуванням певних принципів.

Принцип *системності* передбачає, що формування доходів від вантажних перевезень є процесом системним, а саме означає врахування доходів за всі виконання та надання супутні послуги для виготовлення специфічної продукції (вантажні перевезення) залізничного транспорту. Такий процес враховує цілеспрямованість системи та складну пов'язаність елементів технічної, технологічної, організаційно-управлінської, фінансової підсистем, взаємозв'язок та взаємовплив видів економічної діяльності (вантажні та пасажирські перевезення, допоміжна діяльність) тощо.

Цей принцип означає, що обсяги перевезення вантажів, відповідно і суми отриманих доходів залежать від часток єдиної системи, що забезпечує цей процес. А саме, від наявності та стану технічних засобів, умов перевезення (швидкість, якість), наявності електронного документообігу для швидкості розрахунків за надані послуги тощо. Ці частки системи забезпечують досягнення єдиної мети – своєчасне забезпечення потреб споживачів у перевезенні продукції та отримання належних сум доходів. Така системність визначає цілісність всіх взаємопов'язаних елементів, що забезпечують єдиний перевізний процес. Тобто жодна з частин єдиного цілого не володіє властивостями кожного зі складових. Наприклад, «вантаж може бути переміщений, тільки тоді, коли в системі є і вантаж, і транспортний засіб» [13].

Принцип *формалізованості* вимагає розроблення системи сучасних науково обґрунтованих нормативних документів, положень, інструкцій, номенклатури доходів, які б дали змогу більш прозоро та чітко визначати належні суми доходів, сприяли формуванню ефективної фінансової системи галузі. Номенклатура доходів та витрат є основою організації управлінського обліку на залізничному транспорті. Управлінський облік – це не тільки збір і реєстрація інформації, але і її аналіз, і оцінювання з метою отримання таких даних, на основі яких можливе управління організацією, насамперед оперативне. Система управлінського обліку повинна забезпечувати планування і контроль не тільки витрат, але і доходів. Тільки такий підхід дозволить отримати реальний економічний ефект від ведення внутрішнього обліку.

Для ефективного управління господарською діяльністю і формуванням фінансових результатів підприємства необхідне створення системи гнучкої, достовірної та оперативної економічної інформації. В полі нашого дослідження актуальною інформацією для визначення сум доходів є відповідність витрат до одержуваних доходів та їх моніторинг. Для досягнення визначеної мети планування, облік витрат та доходів повинні здійснюватися за єдиною номенклатурою, яка являє собою обґрунтовану класифікацію і систематизований перелік витрат і доходів. Розроблення Номенклатури доходів наразі триває, в результаті проведеної роботи буде забезпечено формування доходів за видами економічної діяльності, видами перевезень, видами робіт допоміжної діяльності за економічними елементами та статтями доходів. Це дозволить підготовлювати дані про доходи у вигляді, придатному для аналізу та планування.

Принцип *визначеності* ґрунтується на тому, що надходження доходу від клієнтури залізничного транспорту повинно чітко відслідковуватись (час надходження, розмір, спосіб отримання) контролюючими органами, на яких покладені функції контролю за надходженням та нарахуванням доходів. Цей принцип тісно пов'язаний з важливими процесами планування та прогнозування доходів, системою бюджетування та стратегічного фінансового планування.

Якісному прогнозуванню та плануванню грошових потоків від вантажних перевезень буде сприятиме методика роздільного обліку доходів та витрат за видами економічної діяльності. Це дасть змогу чітко визначати майбутні витрати і доходи, а також їх узгодження [14]. Принцип визначеності тісно пов'язаний з принципами бюджетування, що забезпечують ефективне управління економічною діяльністю галузі. Забезпечення прозорості формування доходів та витрат, на думку М.В. Макаренка та Ю.П. Труханова, можливе, якщо бюджетування буде здійснюватись по кожному структурному підрозділу, по залізниці, по Укрзалізниці в цілому, а в їх межах – за видами економічної діяльності [15]. Також єдина система бюджетів забезпечить моніторинг, контроль та аналіз фінансових результатів від виробничо-господарської діяльності підприємств залізничного транспорту.

Принцип *зручності* визначає необхідність використання засобів сучасних інформаційних технологій для розрахунків між клієнтом та перевізником, що становить базу для забезпечення ефективного формування доходів перевізника, тобто створення єдиної системи електронної обробки даних про вантажні перевезення.

Принцип *достатності* означає відповідність суми надходжень доходу до понесених витрат на здійснення вантажних перевезень. Відображає загальну оцінку фінансової надійності перевізника, формує засади стійкого розвитку. В умовах нестійкого та мінливого середовища, в якому функціонує залізничний транспорт, збалансування обсягів витрат та доходів є однією з умов ефективного формування доходів.

Принцип *відносної автономності доходів бюджету кожного рівня* має виняткове значення, особливо в умовах демонополізації галузі, повинен бути закріплений у законодавчому акті чи нормативному положенні, що встановлює, що кожен структурний підрозділ наділяється конкретними повноваженнями в межах встановлення цін на свої послуги, надання знижок. Як результат, підвищується прагнення до зниження витрат та збільшення власних доходів. Цей принцип буде працювати за умов впровадження на підприємствах залізничного транспорту системи бюджетування, створення центрів відповідальності та закріплення відповідних повноважень. Саме бюджет доходів і витрат відображає формування економічних результатів діяльності залізничного транспорту.

Принцип *оптимальності* передбачає альтернативність джерел формування доходів від вантажних залізничних перевезень і вибір з них оптимального, який би забезпечував максимальну дохідність від цього виду перевезень для компанії. Таким чином, постає необхідність у забезпеченні оптимальності структури доходів з позиції ефективного їх формування. Адже структура доходів впливає на багато аспектів діяльності підприємства: фінансову, інвестиційну та операційну діяльність, впливає на кінцеві результати. У свою чергу, покращити структуру доходів можливо за рахунок переходу від пропозиції числа перевізних послуг до пропозицій комплексних послуг.

Принцип *достовірності* полягає в надійності показників прогнозу отриманих доходів і реалістичність розрахунку доходів та витрат на вантажні перевезення. Згідно з цим принципом постає необхідність у ретельній перевірці даних, на основі яких складається прогноз отриманих доходів. Складання точного прогнозу отриманих доходів є необхідним, оскільки на його основі складається проект бюджету. Реалістичність доходів і витрат бюджету означає, що при складанні та затвердженні проекту бюджету доходи і витрати не повинні бути ні занижені, ні завищені.

Принцип *збалансованості* базується на вимогах до управління доходами від вантажних залізничних перевезень. Збалансованість – це коли доходи від вантажних залізничних перевезень відповідають оптимальним сумам різних факторів (обсяг, вид вантажу, термін доставки, тариф тощо), при поєднанні яких досягається максимальне значення отриманого доходу. Таким чином, управління доходами повинно відбуватись в узгодженні з загальною масою надходжень галузі. Реалізація цього принципу пов'язана з оптимізацією фінансових потоків галузі від основної діяльності, а саме від вантажних та пасажирських перевезень. Доки збитки від пасажирських перевезень будуть компенсуватись за рахунок вантажних, дотримання цього принципу буде важко досягти.

Принцип *прозорості* обумовлює необхідність у деталізації структури отриманих доходів кожного з учасників, хто здійснює перевезення, та привласнення справедливої частки. Вона забезпечується завдяки роздільному обліку витрат і доходів за цим видом діяльності, підвищення достовірності фінансової звітності, своєчасного справляння провізних платежів з вантажовідправників, вибудовування системи економічних взаємин з органами влади, в основі яких мають бути контракти, відшкодування витрат, бюджетна дотація, а також впровадження системи постійного фінансового контролю на всіх рівнях.

Принцип *ефективності* повинен забезпечувати визначення оптимального рівня розподілу надходжень доходу від вантажних перевезень з метою мінімізації витрат на досягнення необхідного ефекту. Ефективність формування доходів від вантажних перевезень – це міра відповідності реального результату необхідному. Цей показник ефективності формування доходів повинен відповідати меті функціонування залізничного транспорту, тобто системі, яка відображається необхідним результатом. Ефективність формування доходів повинно стимулювати економічне зростання та господарську активність залізничного транспорту в цілому. При цьому на ефективність формування доходів мають вплив систематичні (зовнішні) та несистематичні (внутрішні) фактори (тарифи на вантажні перевезення, система податків, якість та диференціація послуг, організаційна структура галузі, клієнтура тощо). Аналіз впливу вищезазначених факторів визначає необхідність у їх врахуванні при прогнозуванні, плануванні та складанні бюджетів. Існування та вплив таких взаємопов'язаних факторів обумовлює розрахунок та отримання різних показників ефективності формування доходів. Для забезпечення ефективного формування доходів від вантажних залізничних перевезень постає необхідність у розробленні такого варіанта надання послуг з цього виду перевезень, який за наявних обмежень використовуваних ресурсів забезпечує отримання найбільшого економічного ефекту.

Висновки і пропозиції. Таким чином, сучасний етап розвитку залізничної галузі при реалізації своєї продукції потребує нового переосмислення, що підтверджує представлена концепція. Реалізація представлених принципів формування доходів від вантажних перевезень вимагає подальших досліджень та удосконалень. Проте, керуючись цими максимами (правилами), можна розробити сучасний підхід щодо формування доходів від вантажних перевезень. Це вимагає переходу до ідентифікації та обґрунтування факторів впливу на цей процес та діагностики ефективності механізму формування доходів.

Список використаних джерел

1. Полянко В. В. Управління формуванням доходів у торговельних підприємствах України / В. В. Полянко // Економічний часопис-XXI. – 1999. – № 6. – С. 47-48.
2. Юшко С. В. Особливості формування доходів сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах / С. В. Юшко // Вісник ХДАУ. – 2000. – № 2. – С. 163-167.

3. *Кравцова А. М.* Оцінка процесів формування та використання фінансових ресурсів машинобудівних підприємств за кінцевими результатами / А. М. Кравцова, В. М. Нижник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2007. – Т. 2 (97), № 5. – С. 17-21.
4. *Макаренко М. В.* Концепция совершенствования методов распределения доходов железных дорог от перевозок грузов в прямом сообщении / М. В. Макаренко // Транспортный комплекс Украины: экономика, организация, развитие : сб. науч. тр. ИКТП-Центра. – 1996. – Вып. 2. – С. 142-153.
5. *Макаренко М. В.* Методические подходы к учету различных факторов при распределении доходов от грузовых перевозок / М. В. Макаренко, Н. Е. Гончаров, Н. С. Соколовская // Транспортный комплекс Украины: экономика, организация, развитие : сб. науч. тр. ИКТП-Центра. – 1997. – Вып. 4. – С. 103-117.
6. *Колесникова Н. М.* Формування доходів від залізничних перевезень в умовах вертикально-інтегрованої системи управління / Н. М. Колесникова, І. Г. Бакаєва, В. В. Чорний // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – 2012. – Вип. 19. – С. 54-57.
7. *Богомолова Н. І.* Структура формування доходів залізничного транспорту перевезень / Н. І. Богомолова, Є. М. Сич // Збір. наук. пр. Київ. інституту залізничного транспорту. – 2000. – Вип. 1. – С. 62-64.
8. *Белінська М. Г.* Сучасний підхід до формування доходів від основної діяльності залізничного транспорту / М. Г. Белінська // Збірник наукових праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 квітня 2013 р. – К. : ДЕТУТ, 2013. – С. 48-50.
9. *Дегтярева О. С.* Формирование финансовых результатов на железнодорожном транспорте : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10, 08.00.12 / О. С. Дегтярева. – Новосибирск, 2005. – 190 с.
10. *Шатров С. Л.* Контроль доходных поступлений на железнодорожном транспорте / С. Л. Шатров, В. В. Брель // Международный сборник научных трудов за материалами международной конференции «Рынок транспортных услуг (проблемы повышения эффективности)». – Гомель, 2012. – С. 101-108.
11. *Вишневський В. П.* Оподаткування в емерджентній економіці: теоретичні засади і напрями політики : монографія / В. П. Вишневський. – Донецьк : НАН України, Ін-т економіки промисловості, 2012. – 128 с.
12. *Афоризмы о принципах* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.psyfactor.org/lib/aphorisms8.htm>.
13. *Горев А. Э.* Основы теории транспортных систем / А. Э. Горев. – СПб. : ГАСУ, 2010. – 214 с.
14. *Кравченко О. О.* Сценарне фінансове планування і прогнозування на залізничному транспорті: теорія і практика : монографія / О. О. Кравченко. – К. : ДЕТУТ, 2013. – 300 с.
15. *Макаренко М. В.* Оптимізація управління економічною діяльністю залізничного транспорту на принципах бюджетування : монографія / М. В. Макаренко, Ю. П. Труханов. – К. : ДЕТУТ, 2012. – 295 с.